

Litt fra landbruket i gamle dager

I løpet av 1900-talet har det skjedd store endringer i landbruket. Spesielt i 1920- og 1930-åra skjedde det store forandringer. Kunstgjødsel kom allerede mot slutten av 1800-talet. I 1930-åra kom surfôret. Av redskaper og hjelpemidler kom bl.a. sjølbinderen og mjølkemaskina. Sjølbinderen slo igjennom i 1930-åra som en effektiv rasjonaliseringsfaktor i korndyrkinga. I 1939 var det ca. 8000 «bindere» i hele landet. Mjølkemaskina som også kom i 1930-åra, kom berre i mindre tal. Det var om lag 1000 mjølkemaskiner i 1939 og mjølkekyr fantes det på omkring 200.000 bruk. De aller fleste gårdene håndmjølka til etter 1945.

En kommer sjølsagt ikke utenom traktoren. Sakte, men sikkert vart det flere traktorer i landet, men i 1939 var det ikke mer enn om lag 3000. Flesteparten av dem var uten gummihjul og hydraulikk. Traktoren vart likevel helt til etter 2. verdenskrig mer ei trekraftmaskin i åkeren på de større gårdene.

Mellomkrigsåra var tøffe, og et av tiltaka som styresmaktene støtta var bureisinga. Talet på jordbruk øka med 26,6 prosent i tida 1917-1939 (fra 259.000 til 328.000). Bureisinga innebar også at mange ungdommer kunne bli i heimbygda, mens de før ofte måtte reise ut.

I de seks nordligste Østerdalskommunene vart det i perioden 1920-49 oppretta

Traktoren til Håkon Østgaard på Floan i Os, ca. 1940. Vi har ikke navnene på personene på bildet. Repro nr. 25738, Musea i Nord-Østerdalen.

525 bureisningsbruk med statsstøtte. Dessverre har mange bureisningsbruk blitt nedlagt eller fraflytta. Atter andre har forfalt eller har blitt ombygd/omlagt.

Til tross for dårlige tider var det uthusbygging i 1920- og 1930-åra. I en del tilfeller var det nok økende avlingsmengder som tvang fram uthusbygging.

Det måtte ha vært et slit både fysisk og psykisk i 1920- og 1930-åra. Det var ingen 9-4-jobb og det var tungt økonomisk for mange.

MINØ.25667

To som er på tur til sommerfjøset for å fylle mjølk i dallene. Det er Elianna Bakken, Ostrøen, og Anton Johnson (turist). Bildet er tatt ca. 1900 på Eggen i Vangsetra. Repro nr. 25667, Musea i Nord-Østerdalen.

Litt omkring kuttell og mjølkning før i tida

Mange kyr hadde de nok ikke på brukene, men det var heller kvantitet enn kvalitet som gjaldt. Fjøsene var små og trange, men for så vidt varme. Berre det å skaffe vatn til kyrne var tungvint. Mange måtte nok bære vatn lang veg. Det var godt å få hjelp av kjelken vinterstid eller karhjelp visst karene hadde tid.

Kuene var små og sultefora og var for det meste vårbære. Det vart nok ikke rart med mjølk enda Nord-Østerdalen skulle være av de framste i feavl. Det vart ikke mye mjølk vinterstid. Kyrne fekk høy og halm, men sjøl om det i tillegg vart brukt bl.a.

mose, lauv og hestemøkk så vart det som regel altfor lite mat til kyrne.

Dette med hestemøkk trenger vel en nærmere forklaring! Kvinnene hadde samla i hop lauv om høsten og sommeren, og det vart kokt sammen med hestemøkk. Dette vart til en graut som kyrne fekk. Det beste var visst å gi hestemøkk rå til kyrne.

Det var ikke berre med vatnet at det var arbeidsomt for kvinnfolka. Høyhusa var også tungvinte. Det var mange høyhus på bruka og vinterstid kunne det bli et stykke å bære fôret. Fôret kunne deles i f.eks. blautfôr (blautfôrløa) og kalvfôr.

Mjølkestatlet i gamle dager var nokså primitivt. Utstyret, nærmere bestemt mjølke-

Tre unge gutter med ljåen på skuldra. F.v.: Henrik Støen (f. 1928), Bjarne Støen (f. 1926) og Helge Dalen (Systugu) (f. 1925). Bildet er tatt i august 1934 på Fasteplassen i Folldal. Repro nr. 41380, Musea i Nord-Østerdalen.

askene, mjølkedyllene og silene var heimgjorte og av tre. Separatoren kom i 1880-åra og det vart i 1887 solgt separatorer i Tynset og Alvdal. Før separatorens tid var det å bruke rømkolla.

Ellers vart den såkalte avkjølingsmåten benytta. Det vart da laga en vasskum i ei kjølle eller en bekk og der satte de den nysilte mjølka i store avkjølingssåer.

Ljåslått

Kunsten å slå med ljå er i ferd med å gå i glømmeboka. Her står vi yngre overfor ei viktig oppgave. Vi må lære oss dette, slik at vi kan ta vare på denne gamle måten å slå graset på. I gamle dager var det nok

arbeidshjelp på gardene. Guttene måtte tidlig lære seg å slå med ljå. Det var særdeles viktig at ljåen var kvass. Kunsten å kvesse en ljå var det ikke alle som lærte seg, men gamlekara kunne kunsten og for dem gjekk ljåslåtten nesten som en lek. Karene gikk i noe som heter skårgang, og da var det om å gjøre å holde unna for dem som kom bak. Det var ikke moro å få ljåen i hælene. Etter karene kom rakstkullene. De skulle rake i hop graset.

Hans Oddtrøen i Folldal var en av dem som tok på seg litt onnearbeid. Han slo graset hos Per Brandsnes (Samuels-Per) på en dag; det kunne dreie seg om 7-8 mål. Han slo også i Ryeng, og da gjekk han begge

*Julian Øversjøen drar slipesteinen og Esten Øversjøen kvesser ljåen. 1957.
Repro nr. 23082, Musea i Nord-Østerdalen.*

veier. Han eide aldri en sykkel, så den eneste framkomstmåten han hadde var å ta beina fatt. Jeg har også hørt at han begynte allerede ved 3 tida om morgenen, mens det ennå var væte i graset. Det var best å slå med ljå når doggen lå i graset. Det skulle «sjoe» lett i graset. En kunne ikke se at han tok i. Noen 8 timers dag var det heller ikke snakk om, og for folk i dag er 3-tida snarere for natt å regne. Her nytta det ikke å ligge lenge om morgenen!

Slipeljåen med stålsatt egg, vart brukt mye på Østlandet. Den vart kvessa på slipesteinen, som ikke var noe gammelt redskap her i landet. I riktig gamle dager brukte en å ta med seg alt av høy som en kunne finne i skogen, på utslåttene (heime eller på sætra), på myrene eller andre steder der det voks gras. Til tross for at enhestes

slåmaskiner vart vanlig på gardene litt utpå 1900-talet, så var det fortsatt mange som slo med ljå.

Kilder:

- Jord og Gjerning 1987
- Gamle Folldal bygdebok (I. Sæter)
- Alvdal bygdebok bd. I av Einar Steimoeggen
- Norske Landbruksredskaper (F. Valen-Sendstad)
- Helge Alander.